

FUQAROLIK SUD ISHLARINI YURITISHNI RAQAMLASHTIRISH: XORIJ TAJRIBASI

Maxsudova Madina Maxsud qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

Telefon raqami: +998990969996

Elektron manzil: mmakhsudova01@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada fuqarolik sud ishlarini yuritish sohasida yetakchi bo'lgan xorijiy mamlakatlar: Xitoy Xalq Respublikasi, Singapur va Amerika Qo'shma Shtatlarining tajribasi tahlil qilingan. Shuningdek, ushbu davlatlarning milliy qonunchilikka joriy etish masalalari yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *raqamlashtirish, World Justice Project, fuqarolik sud ishlarini yuritish, "mobil sudlar", onlayn sudlar, elektron hujjat almashinuvi, elektron dalillar, e-litigation, Electronic filling system.*

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ГРАЖДАНСКОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Аннотация: *В данной статье анализируется опыт зарубежных стран-лидеров в области гражданского судопроизводства: Китайской Народной Республики, Сингапура и США. Также освещаются вопросы внедрения успешной практики этих государств в национальное законодательство.*

Ключевые слова: *цифровизация, World Justice Project, гражданское правосудие, "мобильные суды", онлайн-суды, электронный обмен документами, электронные доказательства, e-litigation, Electronic filling system.*

DIGITIZATION OF CIVIL PROCEEDINGS: FOREIGN EXPERIENCE

Annotation: *This article analyzes the experience of foreign leading countries as The People's Republic of China, Singapore and the USA in the field of civil proceedings. The issues of introducing the successful practices of these states into national legislation are also highlighted.*

Keywords: *digitization, World justice project, civil justice, "mobile courts", online courts, electronic document exchange, electronic evidence, e-litigation, electronic filling system.*

World Justice Project xalqaro nodavlat tashkiloti tomonidan dunyo mamlakatlarining 2023-yildagi Huquq ustuvorligi indeksiga ko'ra, Fuqarolik sud ishlarini yuritish indikatori bo'yicha 142ta davlat o'rtasida 74-o'rinni egalladi (2022-yilda 140 davlat o'rtasida 75-o'rinni egallagan).

Xalqaro reytinglarda ushbu ko'rsatkichlarni oshirishda fuqarolik sud ishlarini yuritishni raqamlashtirish rivojlangan xalqaro davlatlar tajribasini o'rganish va ularni qonun hujjatlari

va amaliyotga tatbiq etish muhim ahamiyatga ega. Chunki, aynan raqamlashtirish Huquq ustuvorligi indeksining Fuqarolik sud ishlarini yuritish va sud qarorlarini o'z vaqtida qabul qilish hamda ularni asossiz kechiktirmaslik, fuqarolarning odil sudlovga bo'lgan huquqini ta'minlash kabi indikatorlarini yaxshilashga yordam beradi.

Xitoy Xalq Respublikasi. Xitoyda raqamli odil sudlov imkoniyatlaridan foydalanish ixtiyoriy, ammo Xitoy Oliy sudi tomonidan har tomonlama rag'batlantiriladi. Shu jumladan, barcha darajadagi Xitoy sudlarining sud ishlarini onlayn yuritish majburiyati belgilangan. Raqamlashtirishning yuqori darajasi tufayli, Covid-19 pandemiyasi davrida Xitoyda sud tizimining to'liq ishlashi bir kun ham to'xtamadi.

Xitoyda "mobil sudlar" ("kiber sudlar" yoki "mobil mikro sudlar") WeChat messenjeridagi maxsus platformada ishlaydi

Xitoyda o'rtacha Fuqarolik ishini an'anaviy tarzda yakunlash uchun taxminan 38 kun kerak bo'ladi, onlayn ko'rib chiqish esa 45 daqiqa davom etadi va bu jarayon o'z navbatida ishtirokchilarining vaqtini sezilarli darajada tejaydi.

2020-yil 30-aprel holatiga ko'ra, Xitoy Xalq Respublikasining ochiq sud majlislari tarmog'i orqali 6,9 milliondan ortiq sud jarayonlari onlayn translyatsiya qilindi, sahifaga tashriflar soni esa 23,6 milliard marta bosishdan oshdi. Bu, albatta, fuqarolarning sud tizimiga bo'lgan qiziqishini ko'rsatadi. Bundan tashqari, bunday ochiqlik va oshkoralik fuqarolarning sudga nisbatan hurmatli va ishonchli munosabatini shakllantiradi .

Xitoyda fuqarolik protsessida elektron Odil sudlovning uchta rivojlanish yo'nalishi mavjud

- : 1) elektron dalillar va blokcheyndan foydalanish,
- 2) butun mamlakat bo'ylab "aqlli sudlar" loyihasi;
- 3) Internet-sudlarini yaratish.

So'nggi o'n yil ichida Xitoyda elektron Odil sudlovni rivojlantirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri bu elektron Odil sudlovdan foydalanish edi.

AQSh sudlaridan farqli o'laroq, Xitoy sudlari dalillarni faqat ma'lum belgilangan toifalarga mos keladigan taqdirdagina tan olishadi. Tarixiy jihatdan faqat yetti turdagi dalillardan foydalanishga ruxsat berilgan:

- 1) hujjatli dalillar,
- 2) ashyoviy dalillar,
- 3) audiovizual materiallar,
- 4) guvohlik,
- 5) tomonlarning bayonotlari,
- 6) sud-tibbiy ekspertiza xulosasi,
- 7) tergov bayonnomasi.

2012-yil Fuqarolik protsessual qonuniga o'zgartirish kiritildi va yangi 8-dalil turi "elektron dalillar" tushunchasi kiritildi.

Singapur. Fuqarolik protsessida axborot texnologiyalarini joriy etish sohasidagi milliy raqamlashtirish dasturi tufayli Singapur haqli ravishda ushbu sohada yetakchi o'rinni egallaydi.

Singapurda sud ishlarini yuritishning elektron tizimi o'tgan asrning oxirida ishlab chiqila boshlandi. 2000-yilda ushbu elektron hujjat topshirish tizimi (Electronic Filing

System EFS) joriy etildi. U sud hujjatlarini taqdim etish va sud ishini Internet orqali elektron shaklda yuritish, yangi ma'lumotlar, hujjatlar, sud jarayonining har bir bosqichi, sud ajrimlari kiritilgan elektron ish yaratishga imkon berdi. Ko'rib chiqilgan ishlar bo'yicha ochiq ma'lumotlarni qidirish mumkin bo'ldi. Bularning barchasi internetga kirish imkoniyati mavjud bo'lganda shaxsiy kompyuterdan amalga oshirilishi mumkin edi.

Keyinchalik elektron sud jarayonlarining integratsiyalashgan tizimi (eLitigation) ishlab chiqildi va joriy etildi. Ushbu tizim axborotni boshqarish va elektron shakllar orqali sud foydalanuvchilariga butun sud jarayonida ishda faol ishtirok etish uchun yagona kirish nuqtasini taklif qiladi. Tizimga sayt orqali kirish mumkin www.elitigation.sg.siz davlat xizmatlari saytlariga (SingPass) kirish uchun parol yordamida tizimga kirishingiz yoki chet ellik foydalanuvchi sifatida ro'yxatdan o'tishingiz mumkin. Aslida, ushbu tizim hujjatni elektron topshirishdan elektron sud jarayoni tizimiga o'tish bo'lib, unda hujjat emas, balki ish Markaziy o'rinni egallaydi.

2016 yildan beri Singapurda sud hujjatlari sudlanuvchiga Facebook, Skype yoki Internet forumlari, shuningdek telefon raqamlari bilan bog'liq messenjerlar (WhatsApp, Viber va boshqalar) orqali yetkazilishi mumkin.

Integratsiyalashgan elektron sud jarayoni tizimi (eLitigation) sudlarda texnologiyadan tobora takomillashib borayotgan navbatdagi qadamdir.

2000-yilda elektron hujjatlar tizimi sud hujjatlarini elektron shaklda tayyorlash va topshirishga imkon berish orqali fuqarolik sud ishlarini olib borishda inqilob qildi.

Oliy sud ishlariga ariza berishni boshlash uchun foydalanuvchilar www.elitigation.sg va SingPass / CorpPass yordamida tizimga kirishlari mumkin.

Uning asosiy afzalliklari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

-Internetga asoslangan xizmatdan foydalanish oson.

-Smart kartalar yoki karta o'quvchilariga ehtiyoj yo'q, chunki kirish SingPass / CorpPass orqali amalga oshiriladi. SingPass / CorpPass kirish rejimi e-litigationga xavfsiz va moslashtirilgan kirishni ta'minlaydi.

-Ariza berish onlayn tarzda to'ldirilishi yoki keyinchalik topshirish uchun saqlanishi mumkin.

-Ko'pgina sud hujjatlari uchun PDF o'rniga dinamik elektron sud shakllaridan foydalanishi mumkin.

-Agar ish faol bo'lib qolsa, ishdagi barcha hujjatlarga to'liq kirish imkoniyati mavjud.

-Elektron pochta, SMS va eslatma ogohlantirishlari orqali ish fayllarini faol boshqarish imkoniyati.

-Taqvim va eshitishni boshqarish moduli orqali eshitish sanalarini tanlashda katta moslashuvchanlik.

Amerika Qo'shma Shtatlari. 2006-yilda AQSh fuqarolik protsessining Federal qoidalari "elektron dalillar" tushunchasini kiritdi va elektron dalillarni oshkor qilish tartibi "e-discovery" deb nomlandi. Biroq, yangi protsedura AQSh advokatlari va sudyalariga yangi vazifalar qo'ydi.

2002-yilda AQSh Kongressi elektron hukumat to'g'risidagi 6-sonli AKTni qabul qildi, unda elektron shaklda taqdim etilgan hujjatlar Internetda ommaviy bo'lishi kerak edi. Shu

sababli, AQSh sudlari tez sur'atlar bilan to'plana boshlagan elektron ma'lumotlarni qabul qilish va saqlash tizimlarini yaratishga majbur bo'ldilar.

AQShda e-justice sudlarga hujjatlarni topshirish uchun Public Access to Court Electronic Records (PACER) va Case Management/Electronic Case Files (CM/ECF) sud elektron yozuvlariga ochiq kirish tizimlari bilan ifodalanadi.

Ushbu veb-sayt Amerika qo'shma Shtatlari sudlarining ma'muriy idorasi tomonidan ishlab chiqilgan. Uni yaratishning asosiy maqsadi Qonunchilik va sud siyosati, xavfsizlik talablariga muvofiq sud ma'lumotlariga maqbul narxda elektron kirishni ta'minlashdir. Texnik bo'lim sud tizimida elektron jamoatchilikka kirish tizimlarini ishlab chiqish va ularga xizmat ko'rsatishni boshqaradi va PACER xizmat ko'rsatish markazi orqali sud va jamoatchilikni markazlashtirilgan hisob-kitob qilish, ro'yxatdan o'tkazish va texnik qo'llab-quvvatlashni ta'minlaydi. Ta'kidlash lozimki, Dastur to'liq sud konferensiyasi tomonidan belgilangan foydalanuvchi to'lovlari hisobidan moliyalashtiriladi. To'lovlardan tushgan mablag'lar butun mamlakat bo'ylab federal sudlar tomonidan qo'llaniladigan cm/ECF tizimini ishlab chiqish va texnik xizmat ko'rsatish bo'yicha joriy operatsiyalarni qo'llab-quvvatlash uchun ishlatiladi. Shuningdek, sud zalining texnologiyasi, bankrotlik to'g'risidagi ishlarda elektron xabarnoma va hakamlar hay'atining veb-bildirishnomasi kabi sohalarda jamoatchilikning sudlarga elektron kirishi bilan bog'liq xarajatlarni moliyalashtirish uchun. 2015 yilda hisoblar soni ikki milliondan oshdi.

Yuqorida keltirilgan xorijiy davlatlardan tajribasi tahlili shuni ko'rsatadiki, onlayn sud jarayonlarida protsess qatnashchilariga qulaylik yaratish maqsadida maxsus mobil ilova va dasturlar orqali ishtirok etish imkoniyatini yaratish odil sudlovga bo'lgan huquqni ta'minlashga yordam beradi. Shuningdek, maxsus elektron axborot tizimini ishlab chiqish va "elektron dalillar" tushunchasini qonun hujjatlariga kiritish fuqarolik sud ishlarini yuritishni raqamlashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.